

УДК 17.171

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.3>**Т. В. Бубон**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6427-4180>

викладачка кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**В. А. Дранник**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6704-0432>

викладачка кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**М. М. Галушко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2045-5419>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

## МОРАЛЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

**Постановка проблеми.** Глобальні зміни в сучасному суспільстві, а також соціальні проблеми гостро ставлять питання про вироблення правильної системи поглядів на світ і ставлення людини до світу, що значно підвищує соціальний статус світогляду, його ролі в житті людини і суспільства.

Особливо актуальними є питання про мораль і моральні компоненти, як необхідний фактор розвитку людини. Вони містять у собі як систематизовані, теоретично оформлені морально-етичні ідеї та уявлення, так і моральні погляди та уявлення людей, якими вони керуються у своїй поведінці. У міру вдосконалення суспільства розширюється дія морального чинника, підвищується роль моралі в житті народу, у відносинах між людьми.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Було розглянуто роботи таких науковців сучасності, як О. Бородай (етика й мораль у контексті свободи вибору), Т. Кісельова (метакультурна установка трансгуманізму), Г. Коростильов, О. Круць, Л. Петрова (гуманітаризм в епоху сучасної техніко-технологічної парадигми), Е. Кучменко, Ю. Давиденко, А. Бровко (моральна культура), О. Патлайчук, О. Ступак (етика дослідження в сфері наукових інновацій), О. Патлайчук, О. Ступак (науково-технічні ризики, нові технології, наукові відкриття), Г. Товканець (моральні цінності) тощо.

**Метою статті** є обґрунтування концепту моралі, як необхідного фактору розвитку людини.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Мораль, моральні погляди, будучи складовою частиною світогляду, мають як повсякденно-ем-

піричний, так і науково-теоретичний рівень. Перший із названих рівнів може складатися стихійно, під впливом навколишніх умов і тих відносин, у які вступають люди у своєму повсякденному житті. Якщо взяти мораль, яку розуміють як систему поглядів, норм, принципів, правил, оціночних установок, відповідно до яких мотивують поведінку і регулюють взаємини людей у суспільстві, то вона передбачає вироблення в людині науково обґрунтованих уявлень про те, що морально, а що ні, на якій основі треба будувати стосунки з іншими людьми, в ім'я яких цілей жити і діяти. Моральні компоненти світогляду, що виражені на раціональному рівні, складаються із загальних уявлень про сутність моралі та її соціальних функцій, змісту і призначення моральних принципів, норм та основних категорій етики. Але, Г. Товканець зазначає, «що прийняття моральних цінностей – складний процес. Етичне навчання та моральне виховання, засноване лише на законах, принципах і нормах, може призвести до регулятивної схематичності міжособистісних стосунків, одновимірності (наказів, заборон і санкцій) і недостатньою мірою до розвитку власного духовно-морального потенціалу та компетентності кожної людини» [7, с. 26].

Теоретичний бік моралі у світогляді представлений насамперед етикою, предметом якої є закономірності походження, функціонування і розвитку моральної свідомості та моральної поведінки людей, а також з'ясування ролі моралі, моральності в сучасному суспільстві. Як зазначає О. Бородай «мораль та етика – це системи екзистенційних принципів і цінностей, які керу-

ють вчинками і рішеннями людини в ситуаціях, які торкаються загальнолюдських цінностей» [1, с. 5–6].

Відмінності між практичною моральністю та етичними, загальносвітоглядними доктринами не можна абсолютизувати. Навіть найбільш абстрактні етичні теорії, як правило, є вираженням існуючих у суспільстві моральних відносин або тенденцій морального життя конкретної епохи. «Морально-етичні переконання мають глибокий вплив на сприйняття й реалізацію свободи вибору. Вони здатні визначати, які вчинки вважаються морально прийнятними або неприйнятними, і встановлювати межі для свободи вибору особистості» зазначає О. Бородай [1, с. 6].

В етиці широкого поширення набуло уявлення про мораль як про духовно-практичний спосіб освоєння світу людьми. Це означає, що мораль являє собою єдине ціле, до складу якої входять моральна свідомість, моральна діяльність (практика), моральні відносини. Мораль, отже, властивість не тільки свідомості, а й поведінки людини, соціальних спільнот. Якщо головною категорією моральної свідомості виступає норма (хоча вона містить також і елементи практики), то головним у моральній практиці є вчинок.

Моральна норма має чітко виражене світоглядне забарвлення, бо в ній у концентрованому вигляді відображаються погляди суспільства на такі світоглядні питання, як сенс людського життя, принципи ставлення людей до суспільства і між собою тощо. Сукупність моральних норм становить цілісну систему, яка відображається в різного роду моральних кодексах, заповідях, що розвиваються разом із розвитком суспільства. Вони мають велике значення в регулюванні відносин між людьми, що здійснюється, спираючись насамперед на силу авторитету панівних норм, яких люди дотримуються або за внутрішнім переконанням, або під впливом громадської думки, а не методом адміністративного примусу. Але, як зазначають Е. Кучменко, Ю. Давиденко, А. Бровко «моральна норма набуває культурного змісту, якщо вона об'єктивно інтегрована у практику життєдіяльності людини, у культурне життя. Поза цим, вона являє собою «жорсткий стандарт», що диктує вчинки і дії людей» [4, с. 242].

Компоненти світогляду – філософські, політичні, економічні, моральні, естетичні – внутрішньо пов'язані та взаємодіють між собою. Водночас вони відрізняються за низкою ознак, у тому числі за об'єктом відображення. Моральні погляди відображають об'єктивні моральні відносини, стійкі типи яких називають звичаями. У своїй основі моральність, як і всяка теорія моралі, завжди була, зрештою, продуктом певного економічного становища суспільства.

Специфіка моральних відносин і поглядів, що їх відображають, не тільки в тому, що вони залежать від економічних відносин, матеріальних засад, а й у тому, що найчастіше вони не проявляються в «чистому» вигляді, автономно, самі по собі, а виражаються через інші види суспільних відносин. Здатність моральності, моральної свідомості глибоко проникати в соціальний організм, у різні форми духовного життя.

Якщо виокремити головну лінію морального розвитку людини, то очевидно, що цей розвиток іде висхідною лінією і нерозривно пов'язаний із соціальним прогресом.

Співвідношення прогресу суспільного і морального, особливо взаємовідношення між розвитком моралі та розвитком науки і техніки, – проблема, яку обговорюють уже багато століть.

Останнім часом лінія на протиставлення науково-технічного і морального прогресу в суспільній думці посилюється. Визнаючи величезну роль науки і техніки в сучасному світі, багато вчених, діячів літератури і мистецтва не стільки пишаються досягненнями людського розуму, скільки серйозно побоюються науково-технічних досягнень. На їхню думку, зараз людство зіткнулося з такою важковирішуваною проблемою, як дедалі більший розрив між технічним прогресом і мораллю. Один з основних рецептів у цьому зв'язку – підвищити статус моралі як єдиної берігині неминущих людських цінностей та ідеалів. Також, принагідним буде використання методу філософського аналізу, який, як зазначають О. Патлайчук та О. Ступак «розглядає питання етичності та моральності використання нових технологій, підкреслюючи необхідність встановлення чітких меж і обмежень» [6, с. 230].

На противагу такому баченню проблеми прихильники технократизму вважають, що все, пов'язане з науково-технічним прогресом, – благо, а моральні оцінки її ролі особливого значення не мають, ба більше, стверджується безперечний пріоритет науки і техніки щодо розв'язання моральних проблем. Але, принагідним буде згадати і трансгуманістів. І, як зазначає Т. Кісельова, «основний підхід мислителів трансгуманістів полягає в тому, щоб активно досліджувати етичні проблеми, щоб гарантувати, що технологічний прогрес відбувається відповідно до цінностей, які ми як суспільство вважаємо важливими» [2, с. 150].

Сам по собі науково-технічний прогрес не призводить до перевороту в моралі, але безсумнівно впливає на процес формування моральних компонентів світогляду. Приміром, науково-технічний прогрес відчутно «раціоналізує» мораль. Однак доведений до крайності раціоналізм у моралі неправильно тлумачить її роль у суспільстві, недооцінює її соціальні функції, заважає повнокров-

ному розвитку моральних аспектів світогляду. Та, як зазначають Г. Коростильов, О. Круць, Л. Петрова, «у сучасному інформаційно-технологічному світі відбувається бурхлива революція в нормах суспільної моралі, яка так само бурхливо спричиняє зміни в морально-етичних відносинах соціума» [3, с. 66].

Мораль не байдужа до науково-технічного прогресу, до оцінки його наслідків. Він, як відомо, може бути використаний як для блага і добра, так і в ім'я здійснення антигуманних цілей, що приносять людині зло. Усе залежить від того, чиїм інтересам і яким ідеалам цей прогрес служить, які світоглядні установки виражає, чи осмислене досягнення природознавства і техніки з соціально-гуманістичного погляду. Будь-які наукові відкриття, перевороти в техніці самі по собі не роблять людей ні добрішими, ні злішими. Суть справи в тому, де, в якому суспільстві, в яких конкретних соціальних умовах відбуваються ті чи інші відкриття, яким цілям служить науково-технічний прогрес. Тому, як зазначають О. Патлайчук та О. Ступак «одним із ключових викликів є збалансування між швидкими темпами наукового розвитку та необхідністю етичного обґрунтування досліджень. Прагнення до високої продуктивності та конкурентоспроможності може привести до порушень етичних стандартів, що вимагає постійного вдосконалення етичних норм та засобів контролю» [5, с. 172–173].

**Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків.** Таким чином, мораль є необхідним фактором розвитку людини. А ефективність роботи з формування морально-духовного світу особистості тим вища, чим активніше людина бере участь у перетворювальній діяльності, чим багатші й ширші її соціальні зв'язки, чим багатогранніша система виховання. Зі зростанням могутності науки і техніки зростає моральна відповідальність ученого і суспільства загалом за практичні результати відкриттів, винаходів і наслідки їх застосування. Хоча науково-технічний прогрес і впливає на моральність, але кардинальні зміни в ній, заміна одних моральних систем іншими здійснюється насамперед у результаті змін у характері суспільних відносин.

### Література

1. Бородай О. Д. Етика й мораль у контексті свободи вибору: сучасні дискусії й конфлікти. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 47. С. 3–8.
2. Кісельова Т. В. По той бік людськості: метакультурна установка трансгуманізму. *Культурологічний альманах*. 2023. № 3. С. 147–152.
3. Коростильов Г. Л., Круць О. А., Петрова Л. О. Гуманітаризм в епоху сучасної техніко-технологічної парадигми (соціально-філософський аналіз). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 49. С. 62–68.
4. Кучменко Е. М., Давиденко Ю. М., Бровко А. Г. З історії формування поняття «нормотворчості» як складової моральної культури України XIX ст. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. 2024. Вип. 110. № 24. С. 229–245.
5. Патлайчук О. В., Ступак О. П. Етика дослідження в сфері наукових інновацій: виклики та можливості. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*. 2024. № 48. С. 162–175.
6. Патлайчук О. В., Ступак О. П. Філософський аналіз науково-технічних ризиків, пов'язаних із розвитком нових технологій та наукових відкриттів. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 2 (10). С. 223–231.
7. Товканець Г. Моральні цінності як відображення культури пізнання і досвіду особистості: педагогічний аспект. *Молодь і ринок*. 2024. № 1(221). С. 24–28.

### Анотація

**Бубон Т. В., Дранник В. А., Галушко М. М. Мораль як необхідний фактор розвитку людини.** – Стаття.

У статті розглядається концепт моралі, як необхідний фактор розвитку людини. Глобальні зміни в сучасному суспільстві, а також соціальні проблеми гостро ставлять питання про вироблення правильної системи поглядів на світ і ставлення людини до світу, що значно підвищує соціальний статус світогляду, його ролі в житті людини і суспільства.

Особливо актуальними є питання про мораль і моральні компоненти, як необхідний фактор розвитку людини. Вони містять у собі як систематизовані, теоретично оформлені морально-етичні ідеї та уявлення, так і моральні погляди та уявлення людей, якими вони керуються у своїй поведінці. У міру вдосконалення суспільства розширюється дія морального чинника, підвищується роль моралі в житті народу, у відносинах між людьми.

Мораль, моральні погляди, будучи складовою частиною світогляду, мають як повсякденно-емпіричний, так і науково-теоретичний рівень. Перший із названих рівнів може складатися стихійно, під впливом навколишніх умов і тих відносин, у які вступають люди у своєму повсякденному житті. Якщо взяти мораль, яку розуміють як систему поглядів, норм, принципів, правил, оціночних установок, відповідно до яких мотивують поведінку і регулюють взаємини людей у суспільстві, то вона передбачає вироблення в людині науково обґрунтованих уявлень про те, що морально, а що ні, на якій основі треба будувати стосунки з іншими людьми, в ім'я яких цілей жити і діяти.

Ефективність роботи з формування морально-духовного світу особистості тим вища, чим активніше людина бере участь у перетворювальній діяльності, чим багатші й ширші її соціальні зв'язки, чим багатогранніша система виховання. Зі зростанням могутності науки і техніки зростає моральна відповідальність ученого і суспільства загалом за практичні результати відкриттів, винаходів і наслідки їх застосування. Хоча нау-

ково-технічний прогрес і впливає на моральність, але кардинальні зміни в ній, заміна одних моральних систем іншими здійснюється насамперед у результаті змін у характері суспільних відносин.

*Ключові слова:* мораль, етика, моральна норма, наука, техніка.

### Summary

**Bubon T. V., Drannyk V. A., Galushko M. M. Morality as a necessary factor in human development.** – Article.

The article considers the concept of morality as a necessary factor in human development. Global changes in modern society, as well as social problems, acutely raise the question of developing the correct system of worldviews and human attitude to the world, which significantly increases the social status of worldview, its role in human life and society.

Particularly relevant are the issues of morality and moral components as a necessary factor of human development. They include both systematized, theoretically formulated moral and ethical ideas and concepts, and the moral views and concepts of people, which guide their behavior. As society improves, the influence of the moral factor expands, the role of morality in the life of the people and in relations between people increases.

Morality, moral views, being an integral part of the worldview, have both an everyday empirical and a scientific and theoretical level. The first of these levels can develop spontaneously, under the influence of environmental conditions and the relationships that people enter into in their everyday lives. If we take morality, which is understood as a system of views, norms, principles, rules, and value judgments, according to which behavior is motivated and relationships between people in society are regulated, then it involves developing scientifically based ideas in a person about what is moral and what is not, on what basis relationships with other people should be built, and in the name of what goals to live and act.

The effectiveness of work on the formation of the moral and spiritual world of the individual is higher, the more actively a person participates in transformative activities, the richer and broader his social connections, the more multifaceted the education system. With the growth of the power of science and technology, the moral responsibility of scientists and society as a whole for the practical results of discoveries, inventions, and the consequences of their application increases. Although scientific and technological progress affects morality, cardinal changes in it, the replacement of some moral systems by others, are carried out primarily as a result of changes in the nature of social relations.

*Key words:* morality, ethics, moral norm, science, technique.